

Dossier

'Handhavers van de norm' of 'taalamateurs': spreken leerkrachten beter Nederlands dan andere hoogopgeleiden?

STEVEN DELARUE EN ANNE-SOPHIE GHYSELEN

'Elke leraar is een taalleraar', stelde voormalig Vlaams minister van Onderwijs Frank Vandenbroucke toen hij in 2007 zijn taalbeleid uitwerkte. In zijn talenbeleidsnota (en die van zijn opvolger, Pascal Smet) werd het Standaardnederlands naar voren geschoven als de enige taalvariëteit die geschikt is om de problemen van taalachterstand en sociale ongelijkheid op school aan te pakken. Van Vlaamse leerkrachten wordt dan ook verwacht dat ze enkel standaardtaal gebruiken op school, niet alleen door het beleid, maar ook door de samenleving. Dat bleek recent nog toen de resultaten van de taalttest 'Hoe Vlaams is uw Nederlands?' (zie ook Over taal, januari-februari 2015) lieten zien dat leraren

vrij tolerant zijn voor 'Vlaamse' elementen in de standaardtaal, en leerkrachten werden weggezet als 'laks', 'slordig', 'onkundig' en 'taalamateurs'. Tegelijk worden leerkrachten wel vaak beschouwd als de handhavers van de standaardtaalnorm. Hoe zit het nu precies met dat standaardtaalgebruik van leerkrachten? Spreken zij inderdaad het 'beste Nederlands'?¹ In deze bijdrage proberen we op die vraag een antwoord te vinden, alsook op de vraag of er daarbij een verschil bestaat tussen leraren Nederlands en leraren van andere vakken.²

Opzet en methode

Om die vragen te beantwoorden, hebben we twee corpora met elkaar vergeleken, die door de beide auteurs van dit stuk werden samengesteld in het kader van hun doctoraatsonderzoek. Het eerste corpus omvat lesopnames van en interviews met 82 leerkrachten uit basis- en secundaire scholen in 10 Vlaamse steden: Brugge, Ieper, Gent, Eeklo, Antwerpen, Turnhout, Leuven, Vilvoorde, Hasselt en Beringen (zie Delarue, 2014). Het tweede corpus bevat gesproken data van 30 hoogopgeleide vrouwen (artsen, advocaten ...) uit Gent, Ieper en Antwerpen, verzameld in vijf verschillende contexten: twee informele gesprekken, zowel met een vriend(in) uit dezelfde regio als met een vriend(in)

uit een andere regio, een sociolinguïstisch interview, een dialecttest en een standaardtaalttest (zie Ghyselen, *in druk*).

Om een vergelijking te kunnen maken tussen het taalgebruik van leerkrachten (eerste corpus) en dat van andere hoogopgeleiden (tweede corpus), hebben we voor deze bijdrage enkel de data geselecteerd die beide corpora gemeenschappelijk hebben: de sociolinguïstische interviews met vrouwelijke sprekers uit Gent, Ieper en Antwerpen. Tabel 1 laat zien dat het taalgebruik van 46 sprekers werd geanalyseerd: 18 leerkrachten en 28 andere hoogopgeleiden. De groep leerkrachten omvat zowel leerkrachten Nederlands (3) als leerkrachten van andere vakken (15).

		Leraren Nederlands	Leraren andere vakken	Leraren	Niet-leraren	Totaal
Ieper	25-50 j.	2	2	4	5	9
	50-65 j.	0	3	3	4	7
Gent	25-50 j.	0	3	3	5	8
	50-65 j.	1	3	4	5	9
Antwerpen	25-50 j.	0	3	3	5	8
	50-65 j.	0	1	1	4	5
Totaal ↓		3	15	18	28	46

Tabel 1: Overzicht van de geanalyseerde sprekers

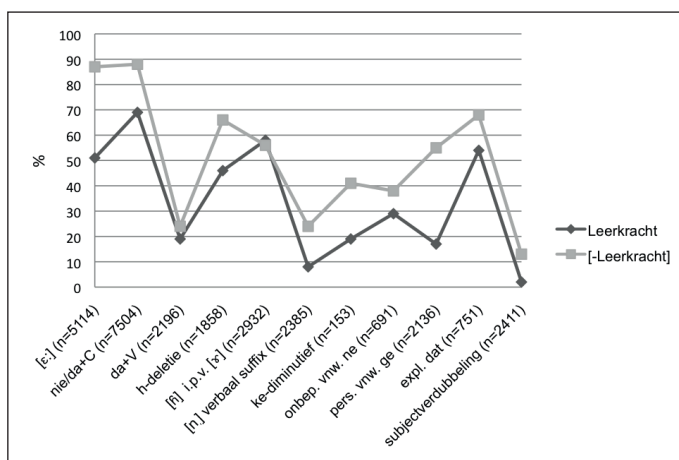
De interviewdata werden met elkaar vergeleken aan de hand van variabelenanalyses, waarbij het procentuele aantal dialectische ([+dia]), standaardtalige ([+st]) en niet-dialectische, niet-standaardtalige ([-dia, -st]) kenmerken in het taalgebruik van alle participanten werd geteld en aan een statistische analyse werd onderworpen. Dat gebeurde voor in totaal 11 fonologische en morfosyntactische variabelen, zoals te zien is in tabel 2.

		[+dia]	[-dia, -st]	[+st]
Fonologisch	Uitspraak van de <ij> in bijvoorbeeld <i>mijn</i> of <i>vijf</i>	<i>min</i> [i] of <i>vuve</i> [y] (Ieper) <i>maan</i> [ɑ.] (Gent) <i>maèn</i> [ɑɛ] (Antwerpen)	<i>mèen</i> [ɛ:]	<i>mijn</i> [ɛ.i]
	Deletie van de eind- <i>t</i> in <i>niet</i> en <i>dat</i> (vóór consonant)	<i>da</i> <i>nie</i>		<i>dat</i> <i>niet</i>
	Deletie van de eind- <i>t</i> in <i>dat</i> (vóór vocaal)	<i>dat/dad</i> (Ieper en Antwerpen) <i>da</i> (Gent)	<i>da</i> (Ieper en Antwerpen)	<i>dat</i>
	Realisatie van de begin- <i>h</i> in bijvoorbeeld <i>hier</i> of <i>huis</i>	h-deletie		realisatie van [h]
	Realisatie van de [ʃ] in bijvoorbeeld <i>goed</i> of <i>geel</i>	<i>hoed</i> <i>bedaan</i> [ʃ] (Ieper)		<i>goed</i> <i>gedaan</i> [ʃ]
	Eind- <i>en</i> bij werkwoorden, zoals <i>spelen</i> of <i>werken</i>	<i>speelz</i> [ɲ] (Ieper)		<i>spelen</i> [əɲ] of <i>spele</i> [ə]
Morfosyntactisch	Suffix bij verkleinwoorden als <i>boompje</i>	<i>je</i> -suffix (Ieper) <i>ke</i> -suffix (Antwerpen en Gent)	<i>ke</i> -suffix (Ieper)	<i>je</i> -suffix
	Onbepaald lidwoord <i>een</i> , mannelijk enkelvoud	<i>ē vent</i> (Ieper) <i>ne vent</i> (Antwerpen en Gent)	<i>ne vent</i> (Ieper)	<i>een vent</i>
	Dof persoonlijk voornaamwoord, tweede persoon enkelvoud	<i>ge</i> (Antwerpen en Gent) <i>je</i> (Ieper)	<i>ge</i> (Ieper)	<i>je</i>
	Expletief (overbodig) <i>dat</i>	<i>Ik weet niet wie dat er komt.</i>		<i>Ik weet niet wie er komt.</i>
	Subjectverdubbeling	<i>Kom je gie ook?</i> (Ieper) <i>Kom de gij ook?</i> (Antwerpen en Gent)		<i>Kom jij ook?</i>

Tabel 2: Geanalyseerde variabelen

Resultaten

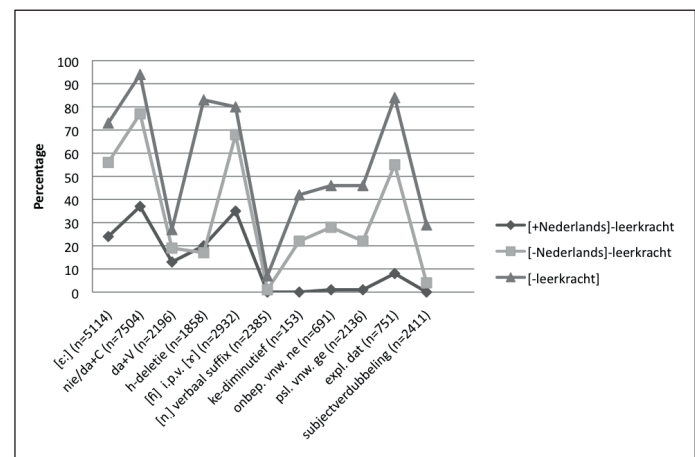
Figuur 1 laat voor elke variabele het percentage van de meest voorkomende niet-standaardtalige vorm zien, vergeleken met hoe vaak de variabele in totaal voorkomt. De grafiek toont duidelijk dat zowel leerkrachten als niet-leerkrachten gebruik maken van niet-standaardtalige varianten. Bij bijvoorbeeld subjectverdubbeling en de realisatie van de eind-*en* bij werkwoorden blijft dat percentage [-st]-vormen vrij beperkt, terwijl het in andere gevallen – de deletie van de *t* in *niet* en *dat* vóór consonant, bijvoorbeeld – om een behoorlijk hoog percentage gaat. Bij alle kenmerken, behalve de realisatie van de [ʃ], blijken leerkrachten sterker vast te houden aan de standaardtaalvarianten. Voor 9 van de 11 variabelen laat statistische analyse, door middel van mixed models logistische regressies, zien dat er een significant beroepseffect is, waarbij leerkrachten dus minder geneigd zijn om niet-standaardtaalvormen te gebruiken dan andere hoogopgeleiden.

Figuur 1: Percentage [-st]-varianten bij leerkrachten vs. andere hoogopgeleiden

Nu is het maar de vraag in hoeverre dat beroepseffect toe te schrijven is aan het taalgebruik van leerkrachten Nederlands, een vraag die dicht aansluit bij onze tweede onderzoeksvraag: is er een verschil tussen het taalgebruik van leerkrachten Nederlands en

andere leerkrachten? Omdat er in onze dataset slechts drie leerkrachten Nederlands zitten, moeten we die vraag met de nodige voorzichtigheid beantwoorden, maar er lijkt inderdaad een verschil te bestaan tussen beide groepen leerkrachten. Figuur 2 toont hoe het aantal niet-standaardtalige varianten voor alle bestudeerde variabelen lager is bij leerkrachten Nederlands dan bij andere leerkrachten. Tegelijk blijken leerkrachten die geen Nederlands geven nog steeds minder [-st]-varianten te gebruiken dan andere hoogopgeleiden, dus ook zonder de leraren Nederlands blijft het beroepseffect overeind. Logistische regressies, waarbij de leraren Nederlands dit keer buiten beschouwing werden gelaten, laten ook hier zien dat die verschillen voor de meeste variabelen (7 van de 11) significant zijn.

Figuur 2: Percentage [-st]-varianten bij leerkrachten Nederlands vs. leerkrachten van andere vakken vs. andere hoogopgeleiden

Mogelijke verklaringen

Leraren Nederlands (b)lijken dus ‘betere’ standaardtaal te spreken dan leerkrachten van andere vakken, die op hun beurt sterker aan het Standaardnederlands vasthouden dan andere hoogopgeleiden. Hoe kunnen die verschillen verklaard worden? Een verkennende inhoudelijke analyse van de interviews met leerkrachten en leken,

waarin onder meer gesproken werd over de visie op Algemeen Nederlands en taalvariatie, taalgebruik op school en hun eigen taalgebruik, kan daarbij inzicht bieden. Een eerste mogelijke verklaring is het *verschil in opleiding*: terwijl alle leerkrachten een lerarenopleiding hebben gekregen (zij het met erg grote verschillen qua invulling en duur), waarin aandacht kon worden besteed aan Nederlandse taalvaardigheid, omvatte de opleiding van de meeste niet-leerkrachten geen enkel vak Nederlands. Dat leraren meer standaardtaalvormen gebruiken, zou dan verklaard kunnen worden door die aandacht voor Nederlands in hun opleiding. Aan 16 van de 18 leerkrachten in onze dataset werd tijdens het interview gevraagd hoeveel aandacht er aan (taal)vaardigheid in het) Algemeen Nederlands werd besteed. De meeste leerkrachten gaven aan dat er – voor zover ze zich konden herinneren – amper aandacht aan werd besteed (7), dat ze zich er niet veel van herinneren (2), of dat er maar één docent was die daar aandacht aan besteedde (1). Aan de zes leerkrachten bij wie er naar eigen zeggen in de opleiding wél aandacht was voor taal(vaardigheid), werd gevraagd om te specificeren waaraan dan precies aandacht werd besteed. In alle gevallen ging het grootste deel van de tijd daarbij naar geschreven taalgebruik, met name spelling en grammatica. De aandacht voor gesproken taalgebruik bleef meestal beperkt tot een taalscreening aan het begin van de opleiding, waarbij getest werd of studenten Algemeen Nederlands kunnen spreken zonder een (al te opvallend) accent, maar alle leerkrachten voegden daar meteen aan toe dat zo goed als alle studenten probleemloos slaagden voor die test. Zelfs bij de leerkrachten Nederlands was die aandacht voor gesproken taalgebruik naar eigen zeggen beperkt. De lerarenopleiding lijkt dus geen (blijvende) impact te hebben gehad op het standaardtaalgebruik van leerkrachten, en het valt te betwijfelen of een verschil in opleiding de taalverschillen tussen leerkrachten en niet-leerkrachten kan verklaren.

Voor een tweede mogelijke verklaring kijken we naar de mate waarin (niet-)leerkrachten proberen om Algemeen Nederlands te spreken. Alle leerkrachten in ons corpus geven immers aan dat ze zich sterk bewust zijn van de maatschappelijke verwachting om Standaardnederlands te spreken, terwijl de andere hoogopgeleiden die druk naar eigen zeggen niet of veel minder voelen. In het interviewfragment hieronder maakt een tandarts expliciet het onderscheid tussen leerkrachten (en mensen in de culturele sector) en andere sprekers: leerkrachten hebben een pedagogische functie, terwijl wie werkzaam is in de medische sector (zoals zijzelf) mensen veeleer moet geruïststellen, bijvoorbeeld door dicht(er) aan te sluiten bij het taalgebruik van de patiënten.

Fragment: Tandarts – Ieper – 53 jaar

TAND: *ik heb hier ook geen onderwijzende functie in de zin van . dat ik . allez ja dat je met taalgebruik moet euh .. iemand die in een school staat of zo .*

INT: *uhu*

TAND: *hé of . of iemand die . een cultuurfunctie heeft vind ik . heeft toch nog een andere functie . mijn . mijn taak is gezondheidszorg dus euh . ik vind dan moet je wel een beetje op 't niveau van de mensen kunnen . kunnen stellen . dus als je dan dialect praat ga ik niet . niet zomaar in 't AN praten*

Leerkrachten voelen die vrijheid niet: zij worden door zowel het beleid als de maatschappij onder druk gezet om aan het Standaardnederlands vast te houden, en dat is ook merkbaar in de interviews. Leerkrachten benadrukken hun voorbeeldfunctie tegenover de leerlingen, en geven aan dat ze toch een zekere afstand tot die leerlingen willen bewaren. Het valt echter op dat er voor standaardtaal vooral op *abstract* niveau een belangrijke rol is weggelegd: zodra

leerkrachten het hebben over *specifieke* (klas)situaties, zoals instructies geven, coaching tijdens groepswork of klasgesprekken met leerlingen, wordt het discours vaak omgegooid. De meeste leerkrachten (en zeker de jongere) geven dan toe dat ze zélf eigenlijk geen 'correct' Algemeen Nederlands praten in de klas, maar veeleer een informele variant of tussentaal gebruiken.

Conclusie

De stelling dat Vlaamse leerkrachten het 'beste Nederlands' spreken, wordt door onze data bevestigd: voor 9 van de 11 bestudeerde fonologische en morfosyntactische variabelen blijken leerkrachten (zowel leerkrachten Nederlands als leerkrachten van andere vakken) inderdaad significant minder niet-standaardtalige varianten te gebruiken dan andere hoogopgeleiden. Leraren Nederlands blijken bovendien nog dichter bij de standaardtaal aan te sluiten dan leerkrachten van andere vakken, hoewel we daar een slag om de arm moeten houden door het beperkte aantal leerkrachten Nederlands in ons corpus. Een verklaring vinden voor de geobserveerde verschillen in standaardtaalgebruik is minder evident. Een opleidingsverschil lijkt niet (of amper) mee te spelen, aangezien de meeste leerkrachten in de interviews aangeven dat er weinig of geen aandacht werd besteed aan taalgebruik en taalvaardigheid, of er zich niet veel van kunnen herinneren. Dat er een verschil bestaat in de talige verwachtingen ten aanzien van leerkrachten en andere hoogopgeleiden lijkt wel een beslissende factor te zijn: enkel van leraren wordt verwacht dat ze zo strikt mogelijk aan de standaardtaal vasthouden.

Noten

1. Die bewering, van Grondelaers en Van Hout (2011:219), laat expliciet het Standaardnederlands van bijvoorbeeld nieuwsankers buiten beschouwing: dat is 'virtueel' van aard, en wordt enkel in de nieuwsstudio gebruikt, niet in sociale interacties in onze samenleving.
2. Een uitgebreidere versie van dit artikel is terug te vinden in Delarue en Ghyselen (2015).

Referenties

- Delarue, S. (2014), Contrasterende (standaard)taalideologieën bij Vlaamse leerkrachten: een Gentse casestudy. In: *Handelingen van de Koninklijke Zuid-Nederlandse Maatschappij voor Taal- en Letterkunde en Geschiedenis*, 67, blz. 219-248.
- Delarue, S. en A.-S. Ghyselen (2015), Setting the standard: Are teachers better speakers of Standard Dutch? In: *Dutch Journal of Applied Linguistics*, 4-2 (verschijnt in november 2015).
- Ghyselen, A.-S. (in druk), Stabilisering van tussentaal? Het taalrepertorium in de Westhoek als casus. In: *Taal en Tongval*.
- Grondelaers, S. en Van Hout, R. (2011), The Standard Language Situation in the Low Countries: Top-Down and Bottom-Up Variations on a Diaglossic Theme. In: *Journal of Germanic Linguistics*, 23(3), blz. 199-243.

Steven Delarue en Anne-Sophie Ghyselen zijn beiden als assistent Nederlandse Taalkunde verbonden aan de vakgroep Taalkunde van de Universiteit Gent.

e-mail: steven.delarue@ugent.be en annesophie.ghyselen@ugent.be